

مقالات:

تأثیر کتابخانه‌های عمومی در گسترش فرهنگ مطالعه

اثر: دکتر قاسم صافی*

چکیده

نویسنده در این مقاله، کوشیده است که اهمیت مطالعه را به منظور بهره‌مند شدن انسانها برای یک زندگی قرین سعادت، ترسیم کند و ضمن بررسی موانع و عوامل گسترش فرهنگ مطالعه و کتابخوانی، توضیحی درباره کتابخانه‌های عمومی و آثار و پیامدهای آن در این زمینه ارائه دهد. تهیه و تنظیم یک طرح علمی و کاربردی برای علاقه‌مند کردن افراد جامعه به مطالعه، و برنامه‌ریزی برای اجرای موضوعات مطرح شده در این مقاله، از نکات دیگری است که نگارنده به آن اشاره کرده است و کتابخانه را به عنوان بخش اساسی نهاد آموزش و یک محیط پژوهشی کامل برای تربیت و تنفس آزاد اندیشه و عامل اصلی انتقال میراث‌های علمی و فرهنگی و ادبی و هنری گذشته به آینده و زمینه پرورش ذهن و گسترش علم در سطح عمومی جامعه، مورد تحلیل قرار داده است. واژه‌های کلیدی: توسعه ملی، شأن فرهنگی، عوامل شرافت، ادبیات و فرهنگ، سلامت جامعه، قلب نیرومند، هدفهای جامع شهر، مدرسه باز، مؤسسه پیرکار، اوقات فراغت، کمرویی، حسادت، بخل، تربیت، امنیت، انفعال، انگیزه، رهبران، معلمان، کتابهای دورانساز، روان کردن کتاب، بهداشت روانی، رقابت افراطی، گسترش دانایی و آگاهی، میراث‌های علمی، معارف بشری، کامیابیهای علمی و فرهنگی، خودآموزی، جزم‌اندیشی، حاشیه نشینی، رسانه‌های گروهی.

* عضو هیأت علمی دانشگاه تهران

درباره کتابخانه‌های عمومی و نقش آن در گسترش فرهنگ مطالعه به عنوان بخشی از سازمان اجتماعی جامعه و از جمله عناصر ایجاد اندیشه در توسعه ملی، از آن جهت کمتر سخن رفته است که معتقدم هنوز بسیاری از مردم و حتی گروهی از صاحبان دانش و فضل و دست‌اندرکاران برنامه‌ریزی توسعه ملی، کتابخانه‌های عمومی را نمی‌شناسند و با تشکیلات و وظایف آن آشنایی ندارند. تشکیلات و رونق این کتابخانه‌ها نیز در مجموع - کمی و کیفی - آنچه هست مناسب با شأن فرهنگی مردم ما نیست و از تأثیر عمیق آن به منظور بهره‌مند شدن انسانها برای یک زندگی قرین سعادت غفلت شده و مآلاً به ضرورت قطعی آن در پیشبرد مؤثر پیشرفتهای فرهنگی کشور چنانچه باید توجه نشده است و حق آن است که، کوششهای جدی و بررسیهای پر دامنه به منظور طرح مسائل این نوع کتابخانه و جایگاه مطلوب آن، فراگیر شود. توجهی که اکنون از سوی معاونت امور فرهنگی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و دبیرخانه هیأت امنای کتابخانه‌های عمومی حاصل شده، موجب خوشوقتی و مایه امیدواری است.

اهل نظر نیک می‌دانند که از عوامل شرافت هر شهر و کشور، حضور بارز و فعال و سازنده کتابخانه‌های آن است. معمولاً، انسانهای سالم و خودشکوفای و دستپورندگان کتابخانه‌ها، وقت خویش را با ناآگاهی هدر نمی‌دهند. این گونه افراد معمولاً در اتوبوس، تاکسی و حتی صف انتظار بانکها، روزنامه یا کتابی را مطالعه می‌کنند. تنها کسانی که برای خود اهمیت قائل نیستند به مسائل بیرون از خود یا گسترش خودآگاهی علاقه‌ای ندارند.

در کشور ما، پژوهشهای علمی و یافته‌های مبتنی بر واقعیات کتابخانه‌های عمومی و مسائل مربوط به آن یکسره خالی است و باید که اندیشمندان با عنایت به معیارهای درست پژوهش، با راهنماییهای موشکافانه و پراج خود، راه ترقی و تکامل این کتابخانه‌ها را در همه ابعاد مطرح سازند و اصول اساسی و تدابیر لازم در زمینه‌های مربوط به آن را معرفی و مواردی را که نقصانهایی در وضعیت موجود کتابخانه‌های عمومی است، محققانه روشن سازند.

آنچه از ظواهر امر می‌توان از جمله معضلات کتابخانه‌های عمومی برشمرد عبارتند از:

- ضعف ارتباط کتابخانه‌ها با دانش‌آموزان، دانشجویان، خانواده‌ها، رسانه‌ها و اقشار مختلف جامعه

- نارسایی فضا و مجموعه و عدم انسجام آنها

- متناسب و هماهنگ نبودن کتابها با شرایط و نیاز مراجعان

- در دسترس نبودن کتابخانه‌ها و کمبود کتابخانه‌های عمومی سازمان‌یافته در

شهرها، بخشها، و نواحی روستایی به اقتضای فرهنگ و نیاز مردم

- مجهز نبودن کتابخانه‌ها به تجهیزات لازم، و دستگاههای تکثیر، خدمات سمعی و

بصری، نداشتن نیروی انسانی متخصص و مجرب و کارآزموده، و عدم کارایی

بعضی از پرسنل موجود

- عدم تناسب تعداد کتابخانه‌ها با شاخصهای رشد جمعیت

- تلقی صرف از کتابخوانی در تدوام خرید و امانت کتاب

- نداشتن کتابدار متخصص و مراجع برای پاسخ به پرسشهای علمی

- نداشتن برنامه منظم معرفی کتابخانه توسط روابط عمومی کتابخانه‌ها

- ضعف باور ارزش کتاب و کتابخوانی و تأثیر آن در رشد اقتصادی، اجتماعی و

فرهنگی به هنگام تخصیص و تأمین اعتبارات برای منابع انسانی و مادی

کتابخانه‌های عمومی اگر جایگاه واقعی خود را بیابند و امکانات لازم و

گسترده‌گی متناسب با رشد جمعیت را به دست آورند، جامعه مخاطب آنها از حیث

تاریخی و اجتماعی در مکانی از بلوغ و قدرت‌گزینش قرار می‌گیرد که نه تنها

برآورنده نیاز اطلاعاتی هر متقاضی و زمینه‌ساز رویکرد مردم به سوی مطالعه و

کتابخوانی است بلکه می‌تواند به عنوان پشتیبان امر تحقیقات در کشور و ضمانتی

مطمئن برای سلامت جامعه باشد و شبیه قلب نیرومندی عمل کند که خون

حیاتبخش آموختن و یادگیری را به تمام پیکره اجتماع برساند.

جای تردید نیست که انسان توانسته و می تواند توسط کتابخانه به عنوان ابزار اولیه آموزش و تحقیق و مرکز هرگونه کسب معلومات و گنجینه سرمایه های علمی و فکری و پایگاه مقدس علم و دین به افکار خود شکل دهد، کردار خود را نظم بخشد، سنن خود را حفظ کند، و به ایمان و مذهب خویش دوام و بقا بخشد؛ و از مجموعه آن که معمولاً در همه زمانها و مکانها به طور رایگان در دسترس است و با زندگی انسان در جهت بهتر ساختن و بارورتر نمودن آن سروکار دارد، بهره مند شود. کار عمده کتابخانه های عمومی، عرضه مستقیم کتاب و برآوردن نیاز کتابخوانان از حیث منابع مطالعه و تحقیق و تتبع است و رسالت آن، کارآمد کردن و آسان کردن امر دسترسی به کتاب برای استفاده علاقه مندان و افزایش گرایش به مطالعه و بالمال رشد افکار و بالا بردن سطح معلومات عمومی است که نباید این اصل از نظر برنامه ریزان دور ماند یا نادیده گرفته شود.

کتابخانه عمومی، مکانی است که فعالیت خود را به این اصل متمرکز ساخته که خدماتش را با زندگی روزمره مردم بخصوص قشر جوان جامعه درآمیزد، مشکلاتشان را حل کرده، استعدادهایشان را پروراند، ذوق و سلیقه آنها را شکوفا سازد و با هدف معنوی و اخلاقی که دارد آنان را از گرایشهای نامناسب به سوی سرگرمیها و خواسته های نامطلوب، بازدارد. توسعه و گسترش کتابخانه های عمومی از مهمترین مواردی است که می تواند در ایجاد انگیزه برای مطالعه میان اقشار مختلف و بویژه در پرورش ذوق خواندن در کودکان و نوجوانان و برانگیختن شیوه پژوهش در نسل جوان و توسعه پردامنه برای باسواد ساختن افراد مملکت، تأثیر فراوانی داشته باشد.

کتابخانه عمومی، سازمانی زنده، نیرومند و پویا و فراگیر و همگانی است که موجودیتش از مردمی مایه می گیرد که از آن استفاده می کنند و مشعلدار گسترش فرهنگ مطالعه و مرکز زندگی اجتماعی است لذا اقتضا می کند در مراکز مختلف اجتماعی و در فضایی مناسب که هدفهای جامع شهر را در نظر بگیرد، بنا شود و به اشکال گوناگون و با ارائه خدمات جنبی، فعالیت کند زیرا در قبال طبقات مختلف

مردم با تفاوتها و توانهای مختلف و جمعیت‌های شهری و روستایی، مسئولیت دارد. و باید هیچگونه تفاوتی برای استفاده افراد به لحاظ کوچک و بزرگ، فقیر و غنی، عالم و عامی، اسیر و آزاد، معلول و تندرست در آن احساس نشود. همه فارغ از هر نژاد و ملیت و مذهب و قومیت، به مطالعه، تشویق و ترغیب شوند و کتابخانه برای آنان انواع منابع اطلاعاتی که به منظور حفظ و انتقال دانش بشری بکار می‌رود مثل کتابها، نشریه‌های ادواری علمی و تحقیقاتی، اسناد و مدارک، انواع کتابشناسیها، فرهنگها، دایرةالمعارفها، زندگینامه‌ها، وسائل سمعی و بصری و منابع کمک آموزشی، فراهم سازد تا نقش بزرگ خود را در بالا بردن دانش و معلومات آنان ایفا کند.

ایجاد و توسعه کتابخانه‌های عمومی در همه شهرها و روستاها، از جمله وظایف اساسی دولتهاست. تأمین مخارج آن باید در بودجه عمومی منظور شود و قطعی‌ترین و علمی‌ترین طریق استقرار و گسترش آن مورد توجه قرار گیرد. باید موجباتی فراهم شود تا هر کس بتواند از موهبت مطالعه، بهره گیرد و بر علم و دانسته‌های خویش بیفزاید. کتابخانه عمومی در شمالک پیشرفته، به عنوان دانشگاهی آزاد، مدرسه باز، مؤسسه پرکار و ابزار اولیه آگاهی و تحقیق و پژوهش و سرمایه عمده فرهنگی محسوب می‌شود که محقق تربیت می‌کند. مردم از هر طبقه و صنفی برای بالا بردن مهارت خود یا برای سرگرمی در اوقات فراغت به آن روی می‌آورند. دانش‌آموزان، از مقطع راهنمایی تا سطح آموزش عالی به کتابخانه ارجاع داده می‌شوند تا تحصیلات خود را بهتر و عمیقتر فراگیرند و محقق بار آیند.

مهمترین وظایف تربیتی این نوع کتابخانه این است که فرصتهای مناسب برای گردهم آمدن گروهها و قشرها فراهم کند و ایشان را ضمن بهره‌گیری از خواندنیها و گذراندن اوقات فراغت، به برقراری روابط انسانی و تبادل عاطفی و ذوق بیشتر مطالعه، راهنمایی کند. یک برنامه وسیع و سالم کتابخانه عمومی می‌تواند به رشد و گسترش ارزشهای اخلاقی و بهداشت روانی جامعه و جذب بیشتر مردم به امر مطالعه، کمک مؤثری بکند. گروههای سرگردان را از ارتکاب به

بزهکاریها و تبه‌کاریها باز دارد و در جبران کمبودها و نارساییهای اخلاقی مانند کمرویی، حسادت، بخل و رقابت افراطی کمک کند.

بی‌شک کتابخانه‌های عمومی در ردیف مؤسسات و سازمانهای ضروری و عام‌المنفعه و سرمایه عمده فرهنگی جوامع شمرده می‌شوند که مردم برای آگاه شدن از آنچه در جهان علم و دانش می‌گذرد به آنجا روی می‌آورند و با بهره‌گرفتن از فعالیت شاخه‌های مختلف آن به منزله کتابخانه‌های عمومی سیار، کتابخانه‌های روستایی، کتابخانه‌های کودکان و نوجوانان، می‌کوشند افکار، عقاید و حاصل اندیشه‌های خلاقه انسانها را به صور مختلف و به رایگان در اختیار گیرند. و لذا محدودیت کمی و کیفی آن را می‌توان از عوامل کم‌رونی بازار مطالعه کتاب محسوب داشت و در نسبت وسیعی، محیط جامعه را از تأثیرات مطلوب مطالعه بی‌بهره دانست.

جامعه سالم، جامعه‌ای است که اعضایش بتوانند ضمن رفع نیازهای زندگی، از طریق اشتغال متعارف، از سرگرمیهای سالم و روابط انسانی مطلوب و شغف عاطفی که از صرف صحیح اوقات فراغت خویش حاصل می‌کنند چنان مسرور شوند که برای لذتی زودگذر، راه انحراف در پیش نگیرند. مطالعه و کتابخوانی، از آموزنده‌ترین روشهایی است که با فراهم آوردن زمینه‌های لازم و ایجاد انگیزه، لذت، اشتیاق و تشویق، می‌تواند عادت به مطالعه خواندنیهای مناسب و مفید را در جامعه بوجود آورد. جامعیت بخشیدن به کتابخانه‌های عمومی و اداره کردن آن به مطلوبترین وجه، همراه با شناساندن و معرفی آن به جامعه، در کنار تحقق بخشیدن به دیگر مسائل فراگیر شدن امر مطالعه، از عمده‌ترین اموری است که این عادت را بوجود می‌آورد و قوت می‌بخشد.

همگانی کردن کتاب، مهمترین وسیله مورد دسترس و مریب بزرگ برای تربیت و برای تنفس آزاد اندیشه و عامل اصلی انتقال میراث‌های علمی و فرهنگی گذشته به آینده و زمینه پرورش ذهن و گسترش علم در سطح عمومی جامعه است. توسعه زنجیره کتابخانه‌های عمومی در هر گوشه و کنار کشور همراه با فراهم سازی

زمینه لازم برای همگانی کردن کتابخوانی و معرفی کتابهای خوب از امهات اقداماتی است که باید مورد توجه قرار گیرد تا با پیوند دادن آثار گذشتگان به آیندگان و تقویت اندیشه‌های نو، منبع عظیمی از علم و معرفت را فراهم سازد. روشن است که دسترسی سریع و آسان به این منبع عظیم و رسانه ارزشمندِ معارف بشری و تأثیرگذار در دگرگونی‌های فکری، موجب انتقال دانش و هنر و نزدیکی مردم با یکدیگر و با ملت‌های دیگر می‌شود و همچنین، آموزش و تحقیق از انحصار گروهی فراتر رفته، عمومیت می‌یابد و موجب تربیت اجتماع، تهذیب نفس آدمیان، ابداع فنون، ایجاد امنیت محیط، تسریع در برآورد حوایج و نیازهای رفاهی و حیاتی، و تسهیل کامیابی‌های علمی و فرهنگی و هنری و بالمال مدارج مادی و معنوی می‌گردد.

نقش کتابخانه‌های عمومی در ارتباط با دانش‌آموزان و دانشجویان از نظر اینکه امروزه به دلیل افزایش قیمت کتاب و یا قلت تیراژ و یا نبودن امکان نگهداری یا غیر لازم بودن نگهداری آن در خانه و با توجه به اصل استفاده بهینه از این منبع مادی بااهمیت، ایجاد می‌کند که کتابخانه، مرجع مهمی حتی در فرایند تعلیم و تربیت بشود و برای این گروه، زمان مناسب و امکانات لازم در نظر گرفته شود.

امر مسلمی است که دانش‌آموز کمالخواه، باید معلومات خود را به وسیله کتابهای غیردرسی یا کمک آموزشی تکمیل نماید. و این زمینه‌ای است برای او که از همان دوران کودکی، به مطالعه میل و عادت پیدا کند تا در دوران فراغت به خواندن کتاب و سایر مواد خواندنی مثل مجله و روزنامه رغبت نشان دهد و بتدریج با مطالعه آزاد، از اوضاع و احوال دنیا و تغییرات و پیشرفتهای آن با خبر شده، بتواند روش خودآموزی به وسیله کتاب را تا آخر عمر ادامه دهد. این گروه معمولاً به علت وجود کتابخانه کوچک و بسیار ضعیف مدرسه و تعطیل بودن آن پس از ساعات آموزشی، به کتابخانه‌های عمومی روی می‌آورند که البته به شرط داشتن تجهیزات مناسب، موقعیت جغرافیایی مطلوب، سیر نظم منطبق بر اصول کتابداری و مسئولیتی شایسته، هم سرگرمی زمان فراغت آنها را تأمین می‌کند و هم نیازهای

علمی و روانی آنها را. این امر بتدریج در دانش آموز بدل به یک عادت شده، از انس با کتاب خوشش می آید و از تماشای آن لذت می برد و بالاخره، عادت به مطالعه در وجود او پایدار می شود.

اگر قبول داشته باشیم که اکثر اولیای محصلین به علل گوناگون الفتی با کتاب و مطالعه ندارند و طبعاً رغبت به مطالعه را در کودک خود نیز پرورش نمی دهند و زمینه نامساعد مسکن و اشتغال و جز آن نیز اغلب مانع گرایش آنها به مطالعه می شود، در این حالت وظیفه کتابخانه های عمومی و مسئولیت مسئولان و کتابداران آن سنگین تر می شود. و اگر انتظار داشته باشیم که مراجعین به کتابخانه های عمومی، بخصوص قشر دانش آموز و جوان، انسانهای آگاه، توانمند و متکی به نفس و مسئول بار آیند، باید تلاش خود را متوجه عادت کنیم که آنان را در برابر هر نوع تعصب، جزم اندیشی، انفعال، بی تفاوتی و حاشیه نشینی، مجهز سازد. لذا، ایجاد عادت به مطالعه و خواندن از جمله وظایف مهم این نوع کتابخانه ها به شمار می رود و گسترش و بهسازی کیفیت همه جانبه آن و ایجاد بخشهای مناسب که خود از مهمترین راههای ایجاد انس و الفت است، نقش مهمی را در این زمینه ایفا می کند.

بررسیهای انجام شده نشان می دهد که وجود کتابخانه های مجهز و بنیاد شده بویژه در محل های مناسب، نقش مهمی در امر کتابخوانی و روشن شدن افکار عمومی جامعه و انتقال اطلاعات علمی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی داشته اند. متأسفانه علاوه بر اینکه به دلایل گوناگون در جامعه ما و هم در میان اکثر خانواده ها، فرهنگ کتابخوانی وجود ندارد از سوی مسئولین تصمیم گیرنده هم عنایت درخور در این زمینه مثل ایجاد کتابخانه عمومی بیشتر و توجه بایسته به ارتقای کیفیت کتابخانه های موجود به تناسب جمعیت مناطق شهرها و روستاها محسوس نمی شود و رسانه های گروهی ما نیز در برنامه هایی که با کتاب مناسب دارد زمینه کافی را برای ایجاد انگیزه و رغبت به سوی مطالعه و استفاده از کتابخانه ها فراهم نمی سازد.

ارزش دادن جامعه به مطالعه و تأسیس کتابخانه‌های متعدد و مدرن، مجهز به مواد خواندنی و امکانات مناسب مطالعاتی - به منظور ایجاد انگیزه‌های لازم در افراد برای مطالعه - از مهمترین موضوعاتی است که پیوسته باید مورد نظر مسئولان و سیاست‌گذاران باشد. البته ایجاد انگیزه‌های لازم در افراد برای مطالعه و آموزش روش مطالعه که از عوامل مؤثر در ایجاد رغبت به مطالعه است، تأکید سخنرانان، معلمان و رهبران اجتماعی و تبلیغات مختلف رسانه‌ها با استفاده از افراد آگاه در باب اهمیت مطالعه، نوشتن مقالاتی در اهمیت مطالعه و معرفی کتابهای دورانساز و کتابهای تازه، و روان کردن کتابها و تناسب دادن کتاب با سن و رشد کودکان و نوجوانان در بالا بردن گرایش به مطالعه و رویکرد به کتابخانه، از عوامل مهم به شمار می‌آید.

آنچه صرفنظر از توجه کمی و کیفی به مجموعه کتابخانه و تأمین هزینه‌های لازم برای اداره آن اهمیت دارد نقش کتابدار در کتابخانه‌های عمومی است که امری بسیار مهم و بسیار حساس است. اگر کتابداران این کتابخانه‌ها از حیث علم کتابداری و اخلاق انسانی رشد کاملی داشته باشند، بدون تردید همچون معلمان و استادان جامعه که معماران نسلهای آینده به شمار می‌روند در جلب و جذب مردم به استفاده از کتابخانه و افزایش بار معلوماتی و تربیتی آنان فوق‌العاده تأثیرگذار خواهند بود و می‌توانند با پروراندن صفاتی در خود از قبیل مردم دوستی، میل کمک به مردم، کنجکاوی و ارتباط با کتاب، حضور ذهن در گفتار و آداب، باکسب معلومات کافی از کتابها و جراید، مردم را در جهت خیر و صلاح، راهنمایی و رابطه میان آنان و کتاب را هدایت کنند.

یادداشتها و منابع:

۱. «احتیاج برای دانستن. توسعه کتابخانه عمومی برای جامعه» نوشته D.F.k. Wijauriya، ص ۱۸۱-۱۸۲، کوالالمپور Perpostakaan, persatuan، مالزی/ سازمان کتابخانه‌های سنگاپور، ۱۹۷۷.
۲. از چاپخانه تا کتابخانه. قاسم صافی. تهران، دانشگاه تهران، ج ۴، ۱۳۷۴، ص ۲۰۳-۲۱۶.
۳. بررسی وضعیت کتابخانه‌های عمومی در ایران. ناصر غفوری روزبهانی و سهیلا تاج محرابی. تهران، سازمان برنامه و بودجه. مرکز مدارک اقتصادی - اجتماعی و انتشارات، ۱۳۷۰.
۴. توسعه نظامها و خدمات کتابخانه‌های عمومی. اچ. سی. کمبل. ترجمه علی شکوئی. تهران، دبیرخانه هیأت امنای کتابخانه‌های عمومی کشور، ۱۳۷۱. مقدمه، ص ۲۱-۲۶، ۳۱، ۳۸، ۴۴، ۴۶، ۵۶، ۷۰، ۷۸، ۸۸، ۱۰۸، ۱۲۴، ۱۶۸، ۱۷۱، ۱۸۶، ۱۹۲، ۲۰۷.
۵. دانستنیهای کتابداری. ناصر مظاهری تهرانی و محمدهادی فقیهی، تهران. ۱۳۴۸، ص ۱-۱۹.
۶. درآمدی بر کتابداری. ترجمه و اقتباس. حسین مختاری معمار، تهران. نشر قو، ۱۳۷۴، ص ۴۶، ۵۵.
۷. سازمان کتابخانه. کریشن کومار، ترجمه امین سعادت. تهران، سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی، ۱۳۷۳، ص ۸، ۱۱، ۱۴، ۱۵، ۱۲۴، ۱۲۹، ۱۳۷.
۸. شهرهای بزرگ، ساکنین و سیستم کتابخانه‌های عمومی آن. نگراو. می بروکینگ. ترجمه مریم امین سعادت. در پژوهشهای نوین اطلاع رسانی: مقالاتی درباره کتابداری، ایفلا ۱۹۹۰، تهران، سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی. ۱۳۷۰.
۹. کتابخانه‌ها و سوادآموزی. دبراویلکاکس جانسون با همکاری جنیفر. سول. ترجمه رحمت‌الله فتاحی، ص ۳۲، ۴۸، ۴۹.
۱۰. کتاب در پویه تاریخ. معرفی و نقد: قاسم صافی - نامه فرهنگ، تابستان و پائیز ۱۳۷۳، ص ۱۹۷.
۱۱. کتاب و کتابخانه. سیروس آموزگار. تهران، دبیرخانه هیأت امنای کتابخانه‌های عمومی، ۱۳۵۵. مقدمه، ص ۳، ص ۱۰۶، ۱۰۹، ۱۹۸، ۲۰۱.
12. International transfer, 2nd ed, Geneva, International Organization for Standardi-zation. 1982.P.136.
13. S.R. Ranganathan, Five Laws of Library Science, 2nd ed, Madras Library Association. 1957. P.280, 285.